

KAPITOLA 2

MAKROEKONOMICKÉ VYMEZENÍ VÝROBNÍCH FAKTORŮ

2.1 Charakteristika výrobních faktorů

Výrobní faktory (VF) jsou nejzákladnějšími ekonomickými zdroji a v podobě statků a služeb představují vstupy (inputs) do ekonomických procesů. Jsou vzácné, neboť jejich výskyt je omezený, ačkoliv potřeby lidstva jsou neomezené. Jednotlivé výrobní faktory, ale hlavně jejich vhodná kombinace v ekonomických aktivitách přináší efektivní výsledky, tedy výstupy (outputs) v podobě nových statků a služeb.

V průběhu vývoje ekonomického myšlení vznikly různé pohledy na identifikaci a klasifikaci základních VF. Už **klasická škola ekonomie** (A. Smith, D. Ricardo, W. Petty) v druhé polovině 18. století rozlišovala výrobní faktory *práce, půdu a kapitál* a připisovala jim různou významnost podle poznatků doby. Třeba Smith schopnost vytvářet statky a služby přiznával hlavně práci člověka bez ohledu na to, ve kterém odvětví se vynakládá, pro francouzskou větev klasické ekonomie (fyziokratismus, F. Quesnay) byla nejdůležitějším výrobním faktorem půda (příroda a zemědělství) a představovala rozhodující zdroj růstu bohatství země⁴.

Po období průmyslové revoluce (na přelomu 18. a 19. století) navázal na Smithovu teorii K. Marx a právě práci a její produktivitu vyzdvihoval jako rozhodující činitele rozvoje ekonomiky. **Marxisté** byli zastánci teorie pracovní hodnoty, podle které množství vynaložené práce na výrobu daného produktu udává také jeho hodnotu. Kapitál použitý ve výrobě produktu považovali za součást hodnoty produktu a označovali ho za zhmotněnou přenesenou práci. **Postklasická ekonomie** (J. B. Say, T. R. Malthus) začátkem 19. století zaostřila pozornost na to, že výrobu je třeba chápat jako tvorbu užitečných věcí, které vznikají vzájemnou kombinací tří výrobních faktorů – práce, půdy a kapitálu.

Koncem 19. století představitelé **neoklasické teorie** (H. H. Gossen, L. Walras) preferovali hlavně výrobní faktory práci a kapitál, přičemž půdu zařazovali do kapitálu. Vytvořili alternativní teorii hodnoty na základě marginální (hraniční) užitečnosti, která říká, že hodnotu daného produktu určuje poslední jednotka dané zásoby tohoto produktu, jež uspokojuje nejméně důležitou potřebu jejího spotřebitele. Následně se **matematická škola neoklasické ekonomie** (A. Cournot, V. Pareto, J. Hicks) snažila vyjádřit hraniční užitečnost pomocí matematických metod.

Teorii hraniční produktivity výrobních faktorů (práce a kapitálu) rozpracoval J. B. Clark a tvrdil, že produktivnost, a tím i hodnototvorný účinek obou produktivních faktorů klesá podle toho, jak roste jejich účast ve výrobě. Koordinační funkce ovlivňující efektivní umístění výrobních fak-

4 LISÝ J. a kol.: *Dejiny ekonomických teorií*. IURA EDITION, Bratislava 2003, s. 24

torů ve výrobě jako i v distribuci přitom připisoval podnikání, resp. podnikatelům. Ekonom F. Knight následně ve své teorii představil manažery, kteří řídí a rozhodují o účinnosti kombinace výrobních faktorů a tuto koordinaci vykonávají prostřednictvím vlastních i cizích peněz (finanční kapitál). Dnes mnoho ekonomů považuje za čtvrtý výrobní faktor lidský kapitál. Zkoumání lidského kapitálu (G. S. Becker, R. B. Freeman) zapříčinilo změnu chápání bohatství a následně i změnu struktury ekonomiky, protože k tradičním výrobním faktorům přibýly schopnosti a talent lidí, věda, vzdělání, kvalifikace atd.

Rapidní vývoj informačních technologií se promítl také do ekonomických teorií. Klasické výrobní faktory dostaly méně konkrétní podobu a byly doplněny novými faktory. Vědecké ohlasy se v období informačního věku (cca 1971–1990) soustředily na intelektuální kapitál (duševní vlastnictví), informace (nevyhnutelné pro úspěšné podnikání a řízení), čas a kvalitu, v období znalostního věku (cca 1991–2002) na faktory znalosti, myšlenky a hodnoty a v období nehmotného hospodářství (cca od 2002–nyní) na sociální kapitál, spolupráci nebo procesní angažovanost. V průběhu vývoje ekonomie se tedy definice, důležitost, ale i samotný počet výrobních faktorů měnily a lišily v závislosti na teoretických záměrech, empirických poznatcích anebo ekonomických školách.

V současnosti se v běžné literatuře mezi zdroje potřebné pro výrobu ekonomických statků a služeb zařazují čtyři základní výrobní faktory. Jsou to primární, relativně omezený výrobní faktor **práce**, tedy všechny druhy lidské práce vykonávané za odměnu. Dalším je primární, absolutně omezený faktor **půda**, který tvoří zemský povrch včetně přírodních zdrojů a vodních toků. Třetím faktorem je **kapitál**, označovaný jako sekundární a relativně omezený, zahrnující zdroje pro opětovné použití ve výrobě v podobě materiálu, peněz, strojů, surovin, aktiv aj. Poslední, ale neméně důležitý primární, relativně omezený výrobní faktor je **lidský kapitál**, tedy vrozené a nabyté schopnosti, talent, znalosti člověka.

Jednotlivé výrobní faktory mohou být více či méně užitečné a oceněné v závislosti na podmínkách ekonomické reality (času a prostoru). Například pokud je za daných okolností určitého výrobního faktoru v ekonomice k dispozici méně, je samozřejmě cennější (vztah poptávky a nabídky) a užitečnější (konkurenční výhoda), ale jeho obstarání může být komplikovanější a vyžaduje vyšší náklady. Vytváří to však prostor pro **substituci** daného výrobního faktoru jiným výrobním faktorem. Tato možnost je omezena hlavně technologií výroby, případně schopností a ochotou přijímat a uplatnit nové pokroky vědy a techniky. Digitalizací světové ekonomiky – informační toky již neprobíhají klasickým, fyzickým způsobem, ale mají digitalizovanou podobu – ztrácejí materiální výrobní faktory na důležitosti a jejich úlohu přebírají spíše nemateriální výrobní faktory, jakým je např. i lidský kapitál.

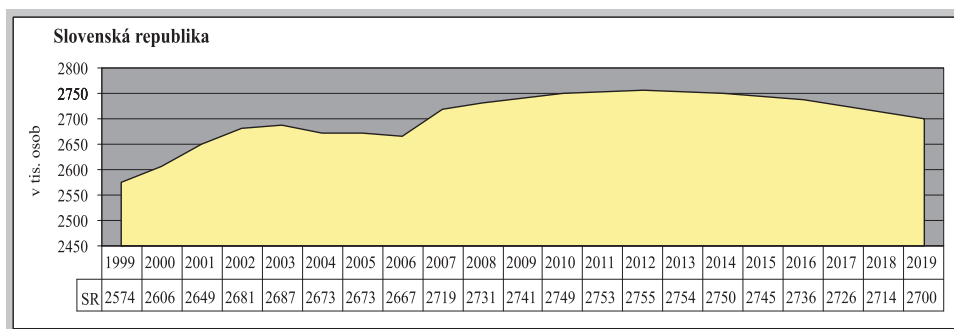
Je třeba zdůraznit, že samotná přítomnost výrobních faktorů v ekonomice znamená jen potenciální příležitosti jejich využití. Primárním předpokladem reálného využití daných příležitostí je jejich praktické uplatnění, založené na jejich konkrétní a z hlediska efektivnosti **optimální kombinaci**. Z toho vyplývá nutnost zvážit různé alternativy využití těchto zdrojů, přičemž při optimální kombinaci platí pro všechny výrobní faktory, že náklady na jednotku výrobního faktoru nemohou být větší, než je přínos tohoto faktoru pro hodnotu daného výstupu.

2.1.1 Práce

Práce představuje vědomou a účelovou hospodářskou aktivitu lidí, která jim zabezpečuje důstojnou existenci, materiální prospěch, ale i pocit seberealizace a společenské užitečnosti. **Práce jako výrobní faktor je jakákoliv ekonomicky zaměřená manuální anebo duševní činnost,**

jejímž výsledkem jsou statky a služby uspokojující naše potřeby a která je zdrojem příjmu (mzdy). Definice sice odlišuje manuální a duševní práci, ale při tomto rozlišení je třeba mít na paměti, že v reálném životě je to vždy mix obou forem pracovních činností, tedy tak jako filozof pro vyjádření svých myšlenek potřebuje použít ruku či jazyk, tak i stavebník nedokáže postavit dům bez použití svého umu, vzdělání a inteligence. Jak je již výše naznačeno, nositelem výrobního faktoru práce je pracovní síla, tedy lidé se svými duševními a fyzickými vlastnostmi. Z makroekonomického hlediska v souvislosti s dosahováním prosperity a bohatství země je významným faktorem *množství práce*, které je zásadně ovlivněno následujícími faktory.

Demografický vývoj obyvatel schopných a ochotných pracovat. Je samozřejmé, že růst počtu ekonomicky aktivních lidí v produktivním věku a poproduktivním věku zvyšuje potenciál pro ekonomickou aktivitu a tedy i množství práce v ekonomice. Je však třeba uvědomit si, že ne všichni lidé jsou ekonomicky aktivní (jsou součástí pracovní síly). Kromě studentů a invalidních či předčasných důchodců se mezi ekonomicky neaktivní zařazují i osoby v domácnosti, praceneschopní a osoby, které nepotřebují anebo nechtějí pracovat. Kromě toho, nezaměstnaní evidovaní na Úřadech práce jsou sice součástí pracovní síly, ale reálně nepracují, protože aktuálně nenacházejí pracovní uplatnění na trhu práce.⁵ Vývoj množství práce do budoucna ovlivňuje i demografický vývoj počtu dětí a mládeže v preproduktivním věku (mladší 15 let), jenž je determinován ekonomickou situací a vzděláním rodičů, tradicí, kulturou a politickou vůlí země podporovat mladé rodiny (a tedy i porodnost) i úroveň zdravotnických služeb zabezpečujících snížení úmrtnosti batolat.

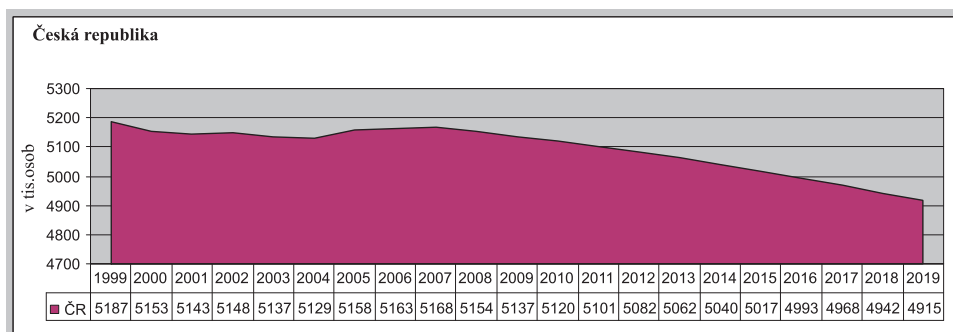

Zdroj: ILO

Graf 2.1.1 Vývoj a prognóza množství ekonomicky aktivního obyvatelstva v SR v letech 1999–2019 (v tis. osob)

Podle metodiky Mezinárodní organizace práce (ILO) počet ekonomicky aktivních obyvatel (starší 15 let) na Slovensku kopíruje populační vývoj země. Od roku 1999 každoročně mírně rostl až do roku 2003 (Graf 2.1.1). Další růst nastal až v roce 2007. Od té doby množství aktivního obyvatelstva vykazuje jen nepatrný růst, přičemž dlouhodobá prognóza (10 let) předpokládá spíše mírný pokles do roku 2019. Podle grafu 2.1.2 v České republice vývoj a hlavně prognóza vývoje ekonomicky aktivního obyvatelstva vykazuje klesající tendenci.

5 Vliv zaměstnanosti a nezaměstnanosti na efektivní využívání výrobního faktoru práce je podrobněji vysvětlen v podkapitole 2.4.

Zdroj: ILO

Graf 2.1.2 Vývoj a prognóza množství ekonomicky aktivního obyvatelstva v ČR v letech 1999–2019 (v tis. osob)

Kromě klasických ukazatelů populace a reprodukce ovlivňuje vývoj pracovní síly ve značné míře **migrace ekonomicky aktivních osob**. Počet imigrantů na slovenském a českém trhu práce je zatím nepatrný, poněvadž v našich poměrech ještě stále existují společenské předsudky hlavně vůči imigrantům z rozvojových zemí. Naopak pracovní migrace našich ekonomicky aktivních občanů kopíruje trend migrace ze střední a východní Evropy na západ kontinentu, případně do jiných států světa (USA, Kanada, Austrálie). Očekávání politiků, že vysoce kvalifikovaná pracovní síla, která našla uplatnění s adekvátním ohodnocením mimo hranice, se se vstupem do Evropské unie vrátí do domovských států a přinese svoje know-how a finanční prostředky, se naplnila jen částečně a velmi pomalu. Spíše celosvětová krize zapříčinila návrat ekonomických migrantů s nižší kvalifikací. Samozřejmě také východní část Evropy profituje ze vzdělaných migrantů z bývalých zemí Sovětského svazu, případně ze Střední Asie, současně však musí čelit i zvyšujícím se negativním externalitám migrace v podobě kriminality, rasismu založeném na etnické či náboženské nesnášenlivosti, přičemž dané problémy je méně připravená a schopná řešit než západní, ekonomicky silnější státy.

Struktura obyvatelstva z hlediska věku, pohlaví, profesí atd. je současně i determinujícím faktorem dělby práce (DP) v ekonomice. Odlišné pracovní aktivity jsou schopni a ochotni vykonávat např. muži a ženy, resp. mladí a staří (důsledek přirozené DP). Znamená to, že existují odvětví národního hospodářství, ve kterých určité pracovní aktivity vykonávají většinou muži (stavebnictví, hornictví aj.), resp. většinou ženy (zdravotnictví, školství), případně mladí (sezonní pracovníci v zemědělství, stavebnictví či v cestovním ruchu), resp. staří (řídící funkce v oblasti financí, veřejného sektoru atd.). Struktura a množství pracovní síly zařazené v jednotlivých skupinách potom ovlivňuje kvalitu a rozsah pracovních výkonů dané ekonomiky.

Tyto rozdílnosti se analogicky projevují i ve vzdělanostní a kvalifikační úrovni pracovní síly a vytvářejí prostor pro zvyšování množství práce v národním hospodářství, protože umožňují profesionalizaci práce, diferenciaci a rozvoj pracovních aktivit (společenská DP) anebo rozdělení výrobního procesu jedné výrobní jednotky na části či na jednotlivé operace a úkony (technická DP).

Pakliže všechny otevřené ekonomiky fungují v mezinárodním ekonomickém prostoru, také mezinárodní dělba práce a globalizace zásadním způsobem ovlivňují množství práce v té které zemi. Dělba práce je současně i východiskem pro růst produktivity práce. Národní statistické úřady vykazují kromě výkazů s diferenciací podle pohlaví, věku či vzdělání také statistické údaje

vycházející z odvětvové klasifikace ekonomických činností. NACE Rev. 2 (předtím OKEČ) je revidovanou klasifikací ekonomických činností a je plně harmonizována v rámci EU a závazná pro všechny její členské státy.

Tabulka 2.1.1 udává počet zaměstnanců v jednotlivých ekonomických činnostech (SK NACE a CZ NACE) na Slovensku a v České republice ve 2. čtvrtletí roku 2009 podle údajů národních statistických úřadů. Odvětví s největší zaměstnaností v obou zemích jsou průmyslová výroba, velkoobchod a maloobchod, veřejná správa a obrana, oblast vzdělávání i stavebnictví, doprava a skladování. Nejméně zaměstnanců pracuje v oblasti aktiv s nemovitostmi, těžby a dobývání.

Uvedená skutečnost souvisí se strukturálními změnami uskutečněnými v období transformace ekonomiky (utlumení těžebního průmyslu), otevřením se obou zemí vůči zahraničním trhům (rozvoj velkoobchodu, maloobchodu, dopravy apod.) a nutností zachování konkurenceschopnosti (orientace na výroby s vyšší přidanou hodnotou).

Tabulka 2.1.1 Počet zaměstnanců v tis. osob podle odvětvové struktury NACE, II. 2009

Odvětví/v tis. osob	SR	ČR
A Zemědělství, lesnictví a rybolov	68,80	155,2
B Těžba a dobývání	9,30	52,1
C Průmyslová výroba	537,60	1 253,3
D Dodávka elektřiny, plynu a studeného vzduchu	30,20	59,8
E Dodávka vody, čištění a odvod odpad. vod, odpady	32,10	55,8
F Stavebnictví	140,80	499,6
G Velkoobchod a maloobchod; oprava motorových vozidel a motocyklů	250,20	633,0
H Doprava a skladování	137,70	327,4
I Ubytovací a stravovací služby	89,90	185,7
J Informace a komunikace	43,50	130,2
K Finanční a pojišťovací činnosti	42,30	111,9
L Činnosti v oblasti nemovitostí	8,80	40,6
M Odborné, vědecké a technické činnosti	47,40	198,0
N Administrativní a podpůrné služby	51,50	118,7
O Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení	182,50	317,1
P Vzdělávání	155,80	296,3
Q Zdravotnictví a sociální pomoc	132,30	318,2
R Umění, zábava a rekreace	23,50	85,0
S Ostatní činnosti	16,40	93,3

Zdroj: SÚ SR, ČSÚ

Délka pracovní doby. Tento časový úsek na vykonávání placených pracovních povinností musí být v souladu s platnou legislativou a má většinou délku 8 hodin denně po dobu pracovního týdne. Tato doba může být prodloužena v podobě přesčasů, vykonáváním práce na dohodu ve vedlejších pracovních poměru anebo v případě provozování živnosti na úkor osobního volného času. Teoreticky by měla delší pracovní doba poměrně zvyšovat i množství práce v ekonomice, má to však svoje limity vzhledem k faktu, že lidé nejsou schopni a ochotni nepřetržitě pracovat a potřebují čas na odpočinek a regeneraci.

Podmínky pracovního prostředí. Vhodné pracovní prostředí ovlivňuje pozitivně výkon člověka ve výrobním procesu a zároveň uspokojuje co nejširší škálu jeho potřeb. Zahrnuje souhrn fyzikálních faktorů působících na pracovníka, jakými jsou např. akustické (zvukové), vizuální (světelné) či mikroklimatické (vlastnosti ovzduší) vlastnosti prostředí, přičemž jejich vhodná kombinace umožní vykonávat maximální množství práce během pracovní doby při minimální námaze. Pracovní prostředí musí splňovat i podmínky bezpečnosti práce, zohledňovat zdravotně-preventivní péči a také sociálně-psychologické faktory prostředí. Mezilidské vztahy, velikost a struktura pracovního týmu a styl vedení přímo i nepřímo ovlivňují množství a kvalitu pracovní aktivity.

Intenzita práce, tedy množství práce vynaložené za časovou jednotku. Intenzita práce vyjadřuje podíl práce na celkových vstupech v produkčním procesu. Závisí především na psychických, fyzických a morálních vlastnostech pracovní síly a na použití vhodných nástrojů na jejich ovlivnění. Tyto vlastnosti člověka jsou limitované a jejich překračování může mít nepříznivý dopad na pracovní sílu i na kvalitu výroby. Růst intenzity práce znamená, že roste pracovní úsilí člověka a tím i jeho výkon. Zaměstnanec může svým přístupem a motivací (hmotnou i nehmotnou) ovlivnit svoji osobní intenzitu práce. Pojem produktivita práce by se neměl zaměřovat s intenzitou práce.

Stupeň vzdělanosti a množství pracovních zkušeností. Ačkoli počet pracovních sil jednoznačně souvisí s množstvím práce, pro hodnocení výsledku je mnohem významnější kvalita práce. Tu v zásadní míře ovlivňují vzdělanost a množství pracovních zkušeností a schopností. Pracovní síla s nízkou úrovní vzdělání či slabými pracovními návyky nevytváří dostatečné předpoklady pro využití přírodních zdrojů, příležitosti trhu a komparativních výhod pro další rozvoj ekonomiky. Podpora vzdělanosti, motivace k sebevzdělávání či kontinuální třibení pracovních schopností by však mělo být také adekvátně finančně ohodnoceno, aby nedocházelo k ekonomické migraci kvalifikované pracovní síly (tzv. „odliv mozků“ do zahraničí).

Cenou výrobního faktoru práce je **mzda**, přičemž jde o všeobecný výraz pro mzdy, platy a ostatní formy kompenzace za vykonanou práci. V případě mzdy je rozhodující, zda mluvíme o nominální mzdě (suma peněz, kterou domácnosti dostávají jako odměnu za práci) nebo o reálné mzdě (množství výrobků a služeb, které je možné koupit za nominální mzdu). Na základě formy vykonané práce rozlišujeme časovou mzdu (většinou v průmyslových odvětvích či veřejné správě) a úkolovou mzdu (preferovanou při sezonních, zakázkových a projektových pracích). Práce vykonaná ve zhoršených podmínkách je hodnocena výše – mluvíme o mzdových (kompenzačních) rozdílech. Častým problémem při ohodnocení práce je tzv. mzdová diskriminace z důvodu příslušnosti k pohlaví, rase nebo náboženství.

2.1.2 Půda

Výrobní faktor půda je nepřenositelný, nerozmnožitelný. Ekonomická teorie definuje **půdu** jako **souhrn všech součástí přírodního prostředí**, jako jsou např. obdělávaná půda, nerostné bohatství, louky, pole, lesní půda, močály, vodní zdroje a stavební parcely. Z hlediska využití v produkčním procesu se půda může uplatnit coby pěstitelský základ, stanoviště, ale i jako staveniště.

Pěstitelský základ umožňuje pěstování potravinářských, krmivových plodin a chov zvířat, což je základním předpokladem pro uskutečnění zemědělské výroby a lesnictví. Kromě toho se zemědělská půda využívá také k jiným než potravním účelům, např. k alternativnímu hospo-

dářství, produkci biomasy, výrobě bioenergie, zalesnění, ke sportovním, turistickým a rekreačním účelům. V současnosti rozhodují o využití produkčního potenciálu půdy kromě přirozené bonity (schopnost půdy vyživovat svým přirozeným složením) a ekologických vlivů (klimatické pásmo, vodní či větrná eroze) i ekonomické činitele (poloha půdy vzhledem k centrům spotřeby a dopravnímu spojení) a hospodářská úrodnost (zásahy člověka v podobě vkladů práce a kapitálu s cílem zvýšit produktivitu). Ke zvýšenému využívání půdy patří kromě aplikace syntetických hnojiv a postřiků (pesticidů) i vědecká manipulace v oblasti biotechnologií, která vytvořila geneticky modifikované potraviny. Jako protiklad však vzniká stále více ekologických zemědělství (biofarmy) využívajících ekologicky šetrné technologické postupy a zachovávajících přirozené funkce ekosystémů. Důležitou charakteristikou půdy jako pěstitelského základu je skutečnost, že podléhá **zákonu klesajících výnosů**⁶.

Půda jako stanoviště poskytuje nerostné bohatství pro těžební anebo zpracovatelský průmysl, které mají mezi průmyslovými odvětvími zvláštní postavení, protože svojí činností zabezpečují suroviny pro ostatní průmyslová odvětví. Nejvíce frekventovanou je těžba energetických surovin, jako je uhlí, ropa, gazolin, kaolín, těžba železné rudy, kamene, štěrku, těžba drahých kovů jako zlato, stříbro či těžba soli, síry nebo diamantu aj. Zvyšující se těžba nerostných surovin vyžaduje stále náročnější technické, technologické a ekonomické prostředky, ačkoli i při existujících ložiscích se těží postupně, tj. od nejdostupnějších míst do hlubších, kde jsou horší podmínky těžby. Kromě toho zapříčiňuje vyčerpání ložisek, která jsou nereprodukovatelná. Samotná přítomnost nerostného bohatství není pro ekonomický rozvoj dostačujícím předpokladem. V případě, že se jedná o volně dostupné suroviny, rozhodování o umístění daného podniku ovlivňují např. náklady na přepravu, rozsah infrastruktury, dostupnost energetických zdrojů, obytové možnosti, kvalifikace pracovních sil, podmínky zdaňování atd.

Půda využitá jako staveniště představuje operační prostor pro stavbu budov nebo je základem jakékoliv výstavby. Jsou to půdní plochy pod městskou a venkovskou zástavbou, dopravní a komunální infrastrukturou. Rozvoj infrastruktury v některých případech vyřazuje půdu z plnění ekologických funkcí, čímž znemožňuje zabezpečení jejího potenciálního využití. Zákon proto stanovuje, že hospodaření s půdou vyžaduje, aby nebyly bonitní půdy vyčleněny na výstavbu a v případě uvolnění půdy po opuštěných zástavbách a jejího využití pro jiné účely, ukládá zákon povinnost rekultivace.

Ačkoli je ochrana půdy v zájmu celého lidstva, plýtvá se s ní. Zastavěny jsou orné půdy nejlepší kvality, plýtvá se vodou, znečišťuje se ovzduší. Pakliže půda je absolutně omezena a podléhá zákonu klesajících výnosů, může mít její neuvážené čerpání a devastování člověkem nenapravitelné následky nejen v období hospodářské krize, ale i ve fázi konjunktury. Diferencované formy půdy vyžadují diferencovaný přístup, přičemž vzhledem k vlastnostem půdy je nutné, aby před ekonomickými zájmy člověka byly upřednostněny zájmy ekologické, protože jen tak je možné dosáhnout jejího trvale udržitelného využívání. Pro harmonizaci analytických metod trendů ve vývoji vlastností půd, zjišťování parametrů půdy na základě doporučení OECD, se hodnotí tzv. indikátory vývoje půdy, které jsou uvedeny v následující tabulce 2.1.2.

6 Zákon klesajících výnosů říká, že přidáním dodatečné jednotky variabilního vstupu (např. práce) k fixním vstupům (k půdě) získaný dodatečný výstup roste až po určitý bod (bod zvratu), po jehož dosažení množství dodatečně získaného výstupu klesá. Taková situace nastává tehdy, pokud se mění jen jeden výrobní faktor.

Tabulka 2.1.2 Indikátory vývoje půdy podle OECD (1997)

1. Výměra půdy	6. Výměra investičně zúrodněné půdy
◆ výměra celkem	◆ výměra odvodnění
◆ výměra na 1 obyvatele	◆ výměra závlah
2. Struktura využívání půdy	7. Intenzita hnojení
◆ výměra orné půdy	◆ podíl vstupů N, P, K
◆ výměra TTP, vinice	◆ z celkové potřeby
◆ sady, zahrady, chmelnice	8. Struktura produkční schopnosti půd
3. Nevyužívaná půda	◆ průměrná bodová hodnota
◆ celková výměra	◆ výměra hlavních půdních typů
4. Omezení produkčního procesu	9. Hlavní parametry půdy
◆ výměra ochranného půdního fondu	◆ pH, obsah humusu, hydrolimity
◆ výměra ohroženého půdního fondu	◆ objemová hmotnost
5. Poměr zemědělské půdy k lesní půdě	
◆ koeficient	

Zdroj: OECD

Cena výrobního faktoru půdy, která se platí za používání půdy, se nazývá **pozemková renta**. Slovo renta v tomto pojetí označuje nájemné a znamená, že vlastník půdy zůstává nezměněn, i kdyby půdu reálně využívala jiná osoba. V každodenním životě se často jako označení plateb za používání domu anebo jiné budovy používá pojem *nájemné*. Takové nájemné však obsahuje dva prvky, z nichž jeden je ohodnocením skutečného ekonomického pronájmu. Zaplacené „nájemné“ totiž obsahuje nejen poplatek za užívání samotné půdy, kde dům stojí (tedy ekonomickou daň), ale i poplatek za užívání domu, což je spíše investice do reálného kapitálu (dům) a neměl by se tedy označovat jako renta, ale raději jako zisk z investice. Důvodem, proč se nerozlišují tyto dva typy poplatků, je to, že se oba platí obvykle stejné osobě. Není však již neobvyklé, že pronajímatelem domu je někdo jiný než pronajímatel půdy. Proto je třeba v ekonomické teorii vždy důsledně identifikovat, o jakou rentu se jedná.

Od ekonomické renty je odvozena cena půdy při prodeji, tzn. tehdy, kdy dochází ke změně vlastníka půdy. Současné teorie označují cenu půdy při prodeji za **kapitalizovanou rentu**. Je to taková suma peněz, která po uložení do banky, při dané úrokové sazbě, přinese vlastníkovi půdy roční úrok rovnající se roční rentě z konkrétní půdy. Tuto sumu určíme následovně:

$$KR = \frac{R}{r} \quad (2.1.1)$$

kde KR je kapitalizovaná renta – cena půdy při prodeji, R je hodnota roční renty, r je úroková sazba (pokud je 15 %, potom $r = 0,15$).

Největším zdrojem obživy lidstva je půda jako pěstitelský základ pro potravinové produkty. Rozhodování o tom, zda je výhodnější pronájem anebo koupě zemědělských ploch, musí být proto mimořádně uvážené. Tržní ceny i renta zemědělské půdy ve větší zemi poukazují na korelaci s hodnotou produkce pšenice (příjmy z prodeje plus přímé dotace). Cenu zemědělské půdy ovlivňují i jiné faktory, jakými jsou např. dostupnost vody pro zavlažování, dopravní infrastruktura, hustota populace, městská zástavba, daňové úlevy aj. Ve společenském chápání je půda

trvalou hodnotou hlavně v období vysoké inflace či ekonomické nejistoty, a to jsou významné faktory, které se přiklánějí k upřednostnění koupě před nájmem zemědělské půdy. Naopak Whitaker⁷ při empirickém zkoumání vlivu zemědělských podpor na trhu se zemědělskou půdou ukázal na dva hlavní důvody, proč upřednostnit raději nájem půdy než její koupi. Zaprvé, pokud se cena půdy často odvozuje od subjektivního názoru vlastníků, nájemné je možné objektivněji sledovat na trhu. Zadruhé, nájemné je méně ovlivněno nezemědělskými faktory (např. urbanismem). Kromě toho bývají smlouvy při nájmu krátkodobější, tedy mohou lépe odrážet hodnotu zemědělských činností na půdě.

Půdu coby výrobní faktor využívají pro svou produkci kromě zemědělství i jiná odvětví ekonomiky. Nerostné bohatství je vstupním zdrojem v hutnictví, dřevo se využívá v papírenském a dřevařském průmyslu, vítr ve větrných elektrárnách a voda ve vodních elektrárnách. Voda je zároveň i nezbytným statkem pro uspokojení existenčních potřeb člověka. Bez ní by život na Zemi neexistoval, proto jsou indikátory zaměřené na její kvantitu a kvalitu sledovanými veličinami. Je to např. ukazatel celkového množství srážek či ukazatel dostupnosti sladké vody pro obyvatele. Dále jsou důležité studie změny klimatu např. prostřednictvím indikátoru celkových emisí skleníkových plynů.

2.1.3 Kapitál

Kapitál je vzácným a jediným výrobním faktorem, jenž je odvozený, tj. vzniká sekundárně jako výsledek lidské pracovní činnosti. **Kapitál tvoří kapitálové statky, které jsou výstupem předcházejících výrobních aktivit, nejsou však určeny pro přímou spotřebu, ale na náhradu anebo rozšíření výrobních kapacit, které budou uplatněny při budoucí výrobě.**

V běžné řeči je slovo kapitál často používáno v souvislosti s pojmy, které – technicky vzato – nejsou kapitálem. Například za kapitál se považuje pozemek, ačkoli nejde o výsledek lidské práce, ale produkt přírody, anebo také obchodní schopnosti člověka (lidský kapitál), ačkoli ty jsou spojeny spíše s talentem a osobností člověka a ne s hmotnou podstatou kapitálu. Z hlediska ekonomické teorie rozlišujeme reálný kapitál (kapitálové statky), který slouží k výrobě spotřebních statků nebo dalších kapitálových statků (např. budov, strojů, zařízení, zásob), a tak uspokojuje potřeby hospodářských subjektů nepřímo, zprostředkovaně a v produkčním procesu se přímo spotřebovává, a peněžní kapitál (peníze), jenž představuje souhrn volných vlastních nebo cizích peněžních prostředků a je využit k získání kapitálových statků, resp. ke generování dalších finančních výnosů. Diferencovaný význam a obsah pojmu kapitál mají v ekonomické teorii společný rys v tom, že hospodářský subjekt při jeho nabývání obětuje současně zdroje a úspory a očekává efekt svého rozhodnutí (investice) v budoucnosti. Definice kapitálu popisuje fyzický kapitál, ne lidský kapitál a jeho podrobnější členění vypadá takto:

- reálný (produktivní) kapitál, který může být
 - fixní (stroje, budovy),
 - oběžný (výrobní zásoby),
- potenciální (peněžní), reprezentovaný volnými finančními zdroji,
- portfoliový (fiktivní), tvořený finančními aktivy (cenné papíry),
- produktový, který má podobu statků určených k prodeji.

7 WHITAKER, J. B.: *The Effect of Direct Payments on Agricultural Land Rents*. Working Paper, Utah State University 2006

Souhrnným vyjádřením peněžního, portfoliového a produktového kapitálu je oběhový (obchodní) kapitál. Umožňuje pohyb kapitálu od výrobce ke spotřebiteli. K akumulaci kapitálu přitom dochází prostřednictvím opatření na trhu kapitálových statků nebo peněžní akumulací, tedy skrze přeměnu peněžního kapitálu, který získáváme prostřednictvím úspor či z finančních trhů, na reálný kapitál. Tento proces se nazývá investování – investicemi ve výrobě jsou kapitálové statky získané investováním. Rozlišujeme přitom *reprodukční (obnovovací, restituční) investice* sloužící např. k výměně opotřebovaného stroje a financované z odpisů. Odpisy jsou peněžním vyjádřením opotřebování (amortizace) produktivního kapitálu. *Rozvojové (čisté, netto, nové) investice* jsou využívány pro získávání nové techniky a technologií, které zefektivní výrobu, a jsou financovány z vlastních, resp. cizích zdrojů. *Hrubé (brutto) investice* označují souhrn reprodukčních a rozvojových investic.

Vlivem mezinárodní ekonomické integrace dochází nejen k migraci pracovní síly, ale také k pohybu samotného kapitálu. **Mobilita kapitálu** vyjadřuje pohyblivost kapitálu a zjednodušeně znamená, že aktivity investorů směřují do zemí, v nichž na to má investor nejlepší podmínky. Například tím, že stát má minimální kurzová rizika, je v něm nízká míra daňové zátěže, je blíže svým spotřebitelům, případně má stabilní a příznivé politické a legislativní podmínky pro tok kapitálu a jeho výnosů mezi zeměmi. Právě proto se mnoho transformujících se zemí ve střední Evropě snažilo odbourat bariéry mezinárodní mobility kapitálu s cílem přilákat a přesvědčit obvykle nadnárodní firmy, aby investovaly svůj přebytečný kapitál na jejich území. Jde o zahraniční firmy nejčastěji působící v automobilovém, telekomunikačním, farmaceutickém a finančním odvětví. Tyto nadnárodní firmy vytvářejí tzv. **přímé zahraniční investice (PZI)** např. tím, že se rozhodnou koupit anebo postavit závod, resp. dceřinou pobočku v zemi jiné, než je země jejich původu. Primárním motivem nadnárodních firem je snižování transakčních a výrobních nákladů. Přínosem pro země jsou vytvořená nová pracovní místa, což vzhledem k vysoké nezaměstnanosti bývalých transformujících se států bylo více než žádoucí. Dále přináší rozvoj infrastruktury, kladný vliv na rozvoj domácích subdodavatelů nebo rozvoj výzkumných a vzdělávacích aktivit. Za příklad může sloužit např. přesouvání výroby brandových oděvních společností, resp. výrobců elektroniky do Číny a Tchajwanu, případně dalších rozvojových zemí, kde jsou náklady na kvalifikovanou pracovní sílu, materiál a suroviny nižší.

Vstupem Slovenska a České republiky do EU se zvýšila i atraktivnost našich malých národních trhů o velikosti cca 5 až 10 milionů spotřebitelů. To, že jsme se stali členy stabilní hospodářské unie, znamená minimální investiční riziko pro plynutí větších kapitálových toků.⁸ V uplynulém desetiletí směřovaly slovenské investice např. do průmyslové výroby v České republice a v Etiopii, ale i do Číny a bývalých států Sovětského svazu. Graf 2.1.3 udává podle Eurostatu průměrné vnitřní a vnější toky příjmů z PZI v závislosti na HDP, tzv. **Index integrace trhu – intenzity PZI**, který měří intenzitu integrace investic ve světové ekonomice. Aby byly odstraněny vlivy rozdílných velikostí ekonomik uváděných zemí, jsou údaje vyjádřeny jako procento z HDP.

8 Mezi podniky tvořící PZI v České republice patří např. Philips, Procter&Gable, Hyundai Motor, Panasonic aj. Naopak český kapitál směřoval do Číny, Indie, Malajsie nebo bývalých zemí Sovětského svazu. Na Slovensko přišli zahraniční investoři jako např. U. S. Steel Košice, Continental, Siemens, Volkswagen Slovakia, PSA Peugeot Citroën, Kia Motors Slovakia, Embraco Slovensko, Samsung Electronics Slovakia atd.